

PACYFIZM JAKO RUCH SPOŁECZNY – WYBRANE ASPEKTY HISTORYCZNE I SOCJOLOGICZNE

Katarzyna DOJWA *

* Wydział Nauk o Bezpieczeństwie, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych
e-mail: k.dojwa@wso.wroc.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 19.01.2012 r. Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w kwietniu 2012 r.

Genezy pacyfizmu możemy wprawdzie upatrywać w czasach biblijnych, niemniej dopiero w XIX wieku możemy mówić o nasileniu się tego typu zjawiska i powstawaniu pierwszych organizacji pacyfistycznych. W Polsce pojęcie pacyfizmu łączymy z działaniami ruchu społecznego „Wolność i Pokój” aktywnego głównie w latach 80. XX wieku. Ten ruch przede wszystkim kwestionował zasadność obowiązkowej służby wojskowej, ale także treść składanej wówczas przysięgi. Częściową kontynuacją tych postulatów będzie potem stowarzyszenie „Objector”, prowadzące działalność edukacyjną, informacyjną oraz samopomocową. Z czasem będą także powstawać inne środowiska i organizacje mające na celu propagowanie pokoju i kwestionowanie militarystyki, wreszcie postulaty ruchu pacyfistycznego znajdują się także w programach i celach innych organizacji oraz grup nieformalnych.

Słowa kluczowe: ruchy społeczne, pacyfizm, pacyfiści, wojna

WSTĘP

Problemy wojny i pokoju należą do istotnych kwestii teoretycznych i praktycznych. Odnosząc się do rozmaitych teorii i doktryn, moglibyśmy stwierdzić, iż wojna jest tak stara jak świat, ewentualnie – tak stara jak stosunki społeczne. Postawy kwestionujące ten sposób rozwiązywania sporów pomiędzy zwaśnionymi stronami, negujące zasadność walki, wreszcie opowiadające się przeciwko sięganiu po siłę wydają się być relatywnym *novum*, jeśli spojrzymy na to w kontekście dziejów. Nie oznacza to oczywiście nieistnienia doktryn i nurtów, które je głosiły w czasach historycznych. Niemniej jednak dopiero wiek XIX przynosi intensyfikację takowych postaw, zaś wiek XX – tym postawom nadaje ramy ruchów społecznych.

1. PACYFIZM I PACYFIŚCI NA PRZESTRZENI WIEKÓW

Termin „pacyfizm” pochodzi od łacińskiego *pacificus*, oznacza „miłujący pokój”¹. Definitywnie, to ruch społeczno – polityczny propagujący pokój i potępiający

¹ *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna Gutenberga*, Tom. XII, Wydawnictwo Gutenberg - Print, Warszawa 1994, s. 68.

wszystkie wojny bez względu na ich charakter². W innym miejscu czytamy, że jest to ruch na rzecz obrony pokoju, występujący przeciwko wszystkim wojnom i zbrojeniom³. Przez długi czas pacyfizm był kierunkiem filozoficzno – literackim nieposiadającym znaczenia politycznego. W XIX wieku pojawiały się inicjatywy osób prywatnych, stowarzyszenia i czasopisma propagujące ideę pokoju⁴. Jeśli chodzi o pacyfizm, to jego centralnym problemem jest stosunek do wojny i związanego z nią zabijania człowieka przez człowieka⁵. Historia dostarcza nam licznych przykładów jednostek, które w określonej sytuacji nie zgadzały się na udział w walce i odmawiały wcielenia do armii. Istotny był tu czynnik sytuacyjny, ideologiczny, czy niekiedy religijny – stąd też w tym ujęciu trudno mówić o pacyfizmie niektórych kategorii socjalistów czy szerzej lewicowców (biorących udział w wojnach rewolucyjnych czy wyzwolenicznych, nie zaś imperialistycznych), bądź też patriotów (niegodzących się służyć w obcych armiach)⁶. Z perspektywy wieków pacyfistyczne wzory zachowań „stanowią rzadkość na tle innych sposobów traktowania wojny i poczynań związanych z wojną”⁷. Na poglądy pacyfistyczne natrafiamy w rozmaitych źródłach. Jedną z pierwszych egzemplifikacji jest utopijny zapis w starotestamentowym proroctwie Izajasza (Iz 2, 4): „I przekują miecze swe na lemiesze, a włócznie swe na sierpy; nie podniesie naród przeciw narodowi miecza ani się będą ćwiczyć do bitwy”⁸. Nic więc dziwnego, że genezy pacyfizmu upatruje się na gruncie pierwotnego, chrześcijaństwa co koreluje z silnie akceptowaną odpowiedzialnością osobistą jednostki, właściwą kulturze judeochrześcijańskiej. Zawarte w Piśmie Świętym nauki zaczęto pojmować jako obowiązujący każdego chrześcijanina zakaz udziału w wojnie, służenia w wojsku, a nawet obejmowania stanowisk państwowych, co możemy łączyć także z ówczesnymi warunkami polityczno – społecznymi i wyrastającym z kultury judaistycznej odrzuceniem powszechnej w ówczesnym Cesarstwie Rzymskim praktyki jednoczesnego czczenia bogów należących do różnych religii i kultu cesarza⁹. Ów pacyfizm stanowił wyraźną różnicę pomiędzy pierwszymi chrześcijanami a Żydami, gdyż ci drudzy akceptowali wojnę jako sposób osiągnięcia celów politycznych, a nawet religijnych (seria powstań w I i II w. przeciwko władzy rzymskiej). Jak się wskazuje – „Chrystusowe przykazanie miłości bliźniego bardziej niż przykazanie miłości Boga było nowością dla świata pogańskiego, a nawet dla świata żydowskiego”¹⁰. Miną wieki i pojawi się sytuacja, w której chrześcijaństwo stanie się doktryną państwową, doktryną władzy i niekiedy – podboju. Katolicyzm będzie wskazywać, iż każdy naród ma nie tylko prawo, ale i obowiązek rozwijania, a w razie po-

² *Encyklopedia Popularna PWN*, Wyd. PWN, Warszawa 1994, s. 609.

³ *Leksykon politologii*, pod red. A. Antoszewskiego, R. Herbuta, Wyd. Alta2, Wrocław 1996, s. 254.

⁴ *Wielka ilustrowana...*, op. cit., s. 68.

⁵ W. Modzelewski, *Pacyfizm i okolice*, ISP PAN, Warszawa 1995, s. 11.

⁶ *Ibidem*, s. 10-11.

⁷ W. Modzelewski, *Pacyfizm. Wzory i naśladowcy*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 118-19.

⁸ Warto jednak wskazać na ambiwalencję starotestamentowych zapisów w tym zakresie (por. 1 Ks. Samuela 15:3; Ks. Jozuego 4:13).

⁹ W. Modzelewski, *Pacyfizm. Wzory i ...*, op. cit., s. 25.

¹⁰ J. Woroniecki, *U podstaw kultury katolickiej*, Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2002, s. 131.

trzeby – obrony swojej kultury¹¹, czy wprowadzać rozróżnienie pomiędzy pozbawieniem życia jednostki w obronie własnej a morderstwem¹². Faktem pozostanie, że „pacyfizm stanowił cechę chrześcijaństwa jako sekty”¹³. W różnych odłamach chrześcijaństwa, bądź w ruchach społecznych funkcjonujących na jego obrzeżach (menonici do XVI wieku, kwakrzy od wieku XVII, arianie, potem zaś adwentyści dnia siódmego, amiszowie oraz świadkowie Jehowy) kwestia pacyfizmu będzie silnie artykułowana¹⁴.

W zachodnich społeczeństwach przednowoczesnych pacyfizm był składnikiem ówczesnego dysydentyzmu religijnego, od czasów oświecenia kształtuje się jego nowoczesna i „pozareligijna” postać. Miejsce konkretnych wyznań i kościołów chrześcijańskich zajmują zatem świeckie organizacje, które definiują swój cel jako zreformowanie świata w myśl pokojowych ideałów. Współczesny, nowoczesny pacyfizm, rozumiany przez pryzmat nowych ruchów społecznych, nie jest już odpowiedzią na materialne, statusowe, bądź też polityczne deprywacje, ale ogniskuje się raczej wokół przeciwdziałania horrorowi wojny i przemocy oraz koresponduje z nowym sposobem życia. Będąc przede wszystkim zjawiskiem krajów zachodnich, pacyfizm nasilał się wyraźnie w okresach wielkich wojen: po wojnach napoleońskich powstawały pierwsze stowarzyszenia pacyfistyczne i ukształtował się nowoczesny ruch pokojowy. Po I wojnie światowej nastąpił wyraźny rozwój pacyfizmu, pojawiły się główne i działające do dnia dzisiejszego organizacje, wpływ idei pacyfistycznych zyskał relatywnie duży zasięg. Bezpośrednio po II wojnie światowej kwestia stała się bardziej złożona, gdyż jej konsekwencją było powstanie bipolarnego podziału świata, a także dlatego, że wybuch wojny podważył wiele nadziei na pokój na świecie. Wyrazami postawy pacyfistycznej stały się wówczas poglądy o konieczności powstrzymania wyścigu zbrojeń. Wojna wietnamska stanie się w sensie społecznym symbolem wielu zmian, zaś idee pacyfistyczne w różnej postaci zostają przyjęte przez część nowych ruchów społecznych.

2. PACYFIŚCI JAKO RUCH SPOŁECZNY

Z perspektywy socjologicznej pacyfizm może być opisywany zarówno jako specyficzna postawa, organizacja, ale także – ruch społeczny. Istnieje wiele różnych ruchów społecznych, różnią się one celami, mają odmienne strategie działania, gromadzą wokół siebie wiele różnych osób. Łączy je cel, którym jest zmiana społeczna¹⁵ dokonana w specyficzny sposób – dzięki temu, że jednostki działają razem¹⁶.

Wedle „Słownika Socjologicznego”¹⁷, ruchy społeczne to zorganizowane formy działań zbiorowych podejmowanych zwykle poza sferą działania ugruntowanych insty-

¹¹ J. M. Bocheński, *Szkice o nacjonalizmie i katolicyzmie polskim*, Wydawnictwo Antyk – Marcin Dybowski, Komorów 1991, s. 87.

¹² Więcej na ten temat: T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej. Tom I. Etyka osobowa*, WAM, Kraków 2005, s. 233 i dalsze, a także przywołane w dalszej części artykułu dokumenty, publikacje i stanowiska Kościoła Katolickiego.

¹³ W. Modzelewski, *Pacyfizm. Wzory i ...*, op. cit., s. 21.

¹⁴ Ibidem, s. 26.

¹⁵ S. Mandes, *Ruchy społeczne w Polsce*, [w:] *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku. Wydanie nowe*, pod red. M. Marody, Wyd. Scholar, Warszawa 2007, s. 438-466, s. 439.

¹⁶ P. Kuczyński, *Socjologia ruchów społecznych w Polsce*, [w:] „Kultura i Społeczeństwo”, 3/1991, s. 19.

¹⁷ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik Socjologiczny*, Wyd. Graffiti BC, Toruń 1997, s. 181.

tucji czy organizacji, nastawionych najczęściej na realizowanie wspólnego celu, dokonanie lub popieranie reorganizacji społecznej. Powstają najczęściej jako forma spontanicznie rozszerzającego się protestu społecznego lub są reakcją na ogólnie odczuwane zagrożenie. Wedle P. Glińskiego, „*ruch społeczny tworzy się poprzez intensywne, różnorodne kontakty międzyludzkie*”¹⁸. Jest on pewnym szczególnym typem zachowania zbiorowego, które od innych zachowań zbiorowych (tłum, zamieszki) odróżnia przede wszystkim wyższy stopień zorganizowania, a co za tym idzie – trwalsze struktury, bardziej zrutynizowane i uregulowane funkcjonowanie uczestników ruchu, zorientowane na kształtowanie solidarności wewnątrzgrupowej i dostarczanie bezpośrednich korzyści z uczestnictwa w ruchu. Głównym aspektem, na który zwraca się uwagę jest interakcyjność jego uczestników¹⁹. Natomiast w świetle definicji politologicznych ruchy społeczno – polityczne to²⁰ zbiorowe i celowe działanie o określonym zasięgu przestrzennym i czasowym zmierzające do wprowadzenia zmian o charakterze strukturalnym, które dotyczą funkcjonowania szeroko rozumianej władzy politycznej i układu powiązań ukształtowanego w jej ramach. Tu zwraca się uwagę na to, że ruchy oddolnie dokonują akumulacji jednostkowych postulatów które potem ulegając polityzacji trafiają do systemu politycznego.

Współcześnie zjawiskiem charakterystycznym jest recepcja idei pacyfistycznych i pokojowych w kompleks ruchów społecznych określonych często mianem nowych ruchów społecznych. Jako okres ich powstania wskazuje się na spektakularne kontestacje w l. 60. XX wieku. Nowe ruchy społeczne działają w zmienionej rzeczywistości społecznej, politycznej, gospodarczej i kulturowej. Ich wartości są kształtowane poprzez negatywne odniesienie się do panującej rzeczywistości państwowo – politycznej. Są antymodernistyczne, reformistyczne wobec modernizacji, krytykują tradycyjne wartości społeczeństwa kapitalistycznego, odrzucają fetysze wzrostu ekonomicznego, komercji, kultury masowej, konsumpcjonizmu, opowiadają się za wartościami postmaterialnymi. Oś artykułowanych przez nie konfliktów przesunęła się z płaszczyzny ekonomiczno – politycznej (charakterystycznej dla starych ruchów społecznych) do wartości kulturowych. Formy ich aktywności są określane mianem nowatorskich. Są to formy kontrkulturowe, kontestujące świat oficjalnych instytucji, normy dominującej kultury. Preferowane są działania w małej skali, w zdecentralizowanych, niehierarchicznych sieciowo zorganizowanych niezależnych grupach²¹. Będzie to o tyle istotne, że powyższe cechy nowych ruchów społecznych obserwujemy także w przypadku polskich pacyfistów.

3. POCZĄTKI RUCHU PACYFISTYCZNEGO W POLSCE

Pacyfizm może być traktowany zarówno jako pewna zasada która oznacza osobistą odmowę udziału we wszystkich walkach zbrojnych, jak i ruch społeczny. W przypadku traktowania pacyfizmu w kontekście ruchu społecznego jest to przyjęcie optyki zakładającej zespołową działalność, prowadzoną w mniej lub bardziej zorganizowanej formie, motywowaną zasadą i skupiającą zwolenników odmowy udziału w jakichkolwiek walkach zbrojnych. Zatem w polskich warunkach do podmiotów pacyfistycznych

¹⁸ P. Gliński, *Polsce Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, IFiS PAN, Warszawa 1996, s. 19.

¹⁹ P. Kuczyński, op. cit., s. 19.

²⁰ *Leksykon Politologii*, op. cit., s. 355.

²¹ C. Offe, *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] *Socjologia. Lektury*, pod red. P. Sztompki, M. Kuci, Wyd. Znak, Kraków 2005, s. 218-224.

możemy zaliczyć zarówno pewne wyznania religijne (przede wszystkim Świadkowie Jehowy) jak przedstawiciele rozmaitych pozareligijnych organizacji i grup. Pacyfistami w pewnym zakresie byłyby pewne odłamy ruchu anarchistycznego, a także anty i alter-globaliści.

Jeśli chodzi o dzieje ruchu pacyfistycznego w naszym kraju, niezbędne jest sięgnięcie do historii naszego państwa. Jeszcze w okresie rozbiorów, aktywność polskich stronnictw politycznych wyznaczała specyfika kwestii istotnych z punktu widzenia społeczeństwa niemającego swojego państwa. Stąd też relatywna słabość „ponadnarodowego” i kosmopolitycznego ruchu komunistycznego²², znikome wpływy feminizmu²³ - aktywność polityczną i społeczną Polaków aktywizuje przede wszystkim kwestia odzyskania niepodległości. Po 123 latach Polacy odzyskują swoje państwo. Scalanie kraju, ujednoczanie prawodawstwa, kryzys i kwestie demograficzne, wreszcie niestałość rządów, a także jakość ówczesnej elity politycznej ujmowanej w sposób holistyczny będą wyznaczać bieg spraw w kraju. W relacjach zewnętrznych II Rzeczypospolitej istotne będzie kłopotliwe sąsiedztwo – zasadniczo to ono głównie będzie niwelować potencjalne postawy pacyfistyczne wśród Polaków²⁴.

Poza zakończeniu II wojny światowej teoretycznie będziemy graniczyć z naszymi przyjaciółmi. Pamięć 1 oraz 17 września 1939 r. będzie nakładać się na zobowiązania wynikające z obecności w bloku państw socjalistycznych, zaś sojusznicza „przyjaźń” będzie przekładać się na konkretne działania, także w sferze obronnościowej i militarnej. Przynajmniej w początkowym okresie PRL postawy pacyfistyczne będą natrafiać na utrudnienia kulturowo – polityczne. Z czasem problemy w zaopatrzeniu, brak pluralizmu i wolności, cenzura i parę innych czynników nie tylko będą obniżać legitymację władz państwowych, ale także intensyfikować postawy negatywne względem systemu oraz ZSRR. Kiedy w dorosłość zaczną wchodzić pokolenie urodzone po II wojnie światowej, znające zagładę wojenną z opowieści i podręczników oraz marzące o amerykańskich dzinsach i podróżach do innych krajów kwestie pacyfistyczne będą mogły zyskać zwolenników w PRL.

W okresie PRL służba wojskowa miała charakter obowiązkowy. Najczęstszymi argumentami legitymizującymi takie rozwiązanie były: patriotyzm (obowiązek obrony ojczyzny był składnikiem oficjalnej ideologii zarówno II RP, jak i PRL), realizm (wielkość armii poborowej, możliwość szerokiego przeszkolenia poborowych, ekonomia) oraz podejście maskulinistyczne (służba w wojsku jako „męska rzecz” i szkoła życia). Pod koniec I. 70. XX wieku zaczęły powstawać wśród młodzieży ruchy o wyraźnie politycznym charakterze, wyrażające m.in. sprzeciw wobec służby wojskowej. W roku 1981 powstał w Krakowie Komitet Przeciwko Represjom za Odmowę Służby Wojskowej, który pomimo szczytnych haseł nie zdołał rozwinąć szerszej działalności i przestał funkcjonować wraz z nastaniem Stanu Wojennego²⁵.

²² Por. H. Wereszczycki, *Historia polityczna Polski 1864-1918*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990.

²³ Więcej na ten temat: A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2007 s. 47-73.

²⁴ M. Eckert, *Historia polityczna Polski lat 1918-39*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990, s. 30-55, 80-84, 134-143.

²⁵ W. Modzelewski, *Pacyfizm. Wzory i....*, op. cit., s. 231.

Z punktu widzenia pacyfizmu w Polsce istotna jest działalność ruchu „Wolność i Pokój”. Jeśli chodzi o „WiP”, to wskazuje się, że nie został on utworzony jako ruch pokojowy. Pierwszym powodem, który zdecydował o jego powstaniu była obrona konkretnego człowieka represjonowanego przez władze PRL za jego przekonania, drugim – próba znalezienia nowej formuły kontry wobec władz komunistycznych i osłabienia ich autorytetu poza granicami Polski²⁶. W „Deklaracji założycielskiej” ruchu, podpisanej w Krakowie w 1985 r., jako jego inspirację wskazywano orędzia Jana Pawła II²⁷. W jej pierwszym punkcie czytamy, iż „podstawowym celem Ruchu będzie propagowanie i pozyskiwanie jak największych rzesz Polaków dla prawdziwej, niczym niezafałszowanej idei pokoju”. Aby zagwarantować wszystkim ludziom pokój, niezbędne, wedle twórców ruchu, staje się odniesienie do kategorii wyższej – wolności osobistej. Ruch miał charakter otwarty, twórcy inicjatywy wskazali, że pragną „współpracy ze wszystkimi ruchami, instytucjami i osobami w Polsce i zagranicą, które swoją aktywność poświęcić chcą na rzecz pokoju urzeczywistnianego w warunkach wolności”. Zapowiedziano także piętnowanie zachowań związanych z przemocą „[...] zwłaszcza gdy uzasadnione są one ideologiami, które z przemocy uczyniły narzędzie swych sukcesów”. Istotny w kontekście założeń ideologicznych ruchu okazał się także kolejny zapis wedle którego „elementarna solidarność ludzka wymaga, abyśmy zaprzestali milczenia wobec tych najbardziej niebezpiecznych zamachów na ideę światowego pokoju”²⁸. Kilka miesięcy później powstaje „Deklaracja ideowa”²⁹. We wstępie „Deklaracji” znajdujemy szereg wątków bardzo luźno związanych z sednem pacyfizmu. Są to zatem kwestie walki o prawa obywatelskie, wolność słowa, druku i zgromadzeń, swoboda zrzeszeń, obrona pracowników przed wyzyskiem i niesprawiedliwością, ale także „dążenia do niezależności narodowej”. Istotny jest także chrześcijański profil ruchu – deklaruje on walczyć o wolność religijną oraz wolność inicjatyw społecznych i politycznych związanych z kościołem katolickim. Dopiero w dalszej części pojawiają się konkretne kwestie pacyfistyczne. Jak czytamy, „w chwili obecnej świat staje wobec kolejnego zagrożenia wojną, której skutki mogą być nieodwracalne dla ludzkiej cywilizacji”. Wedle twórców ruchu, problemem jest „zagrożenie wojną jądrową, militarystycznym wychowaniem”. To właśnie z tymi kwestiami twórcy inicjatywy chcieli walczyć³⁰. Głównymi obszarami zainteresowań ruchu są kwestie związane z prawami człowieka, wyzwoleniem narodowym, zagrożeniem wojną oraz międzynarodowym ruchem pokojowym, ochroną środowiska, głodem na świecie i pomocą charytatywną, rozwojem

²⁶ M. Śliwa *Ruch „Wolność i Pokój” 1985-89*, praca magisterska – maszynopis, [online]. [dostęp: 14.12.2011]. Dostępny w Internecie: http://tezeusz.pl/cms/tz/fileadmin/_temp_/Maciej_Sliwa-Ruch_Wolnosc_i_Pokoj.pdf.

²⁷ Szczególnego znaczenia nabiera tu orędzie Jana Pawła II „Pokój dar Boga – powierzony ludziom” na XV Światowy Dzień Pokoju, Watykan 08.12.1981 r., źródło: [online]. [dostęp: 24.04.2012]. Dostępny w Internecie: <http://papiez.wiara.pl/doc/378709.Pokoj-dar-Boga-powierzony-ludziom-1982/4> [dostęp: 24.04.2012], w którym mamy realistyczne zwrócenie uwagi, iż „(...) nawet mimo deklaracji czy postaw mających świadczyć o nastawieniu pacyfistycznym, chrześcijanin wie, że na ziemi społeczeństwo ludzkie, całkowicie pacyfistyczne(...)”.

²⁸ *Deklaracja założycielska ruchu „Wolność i Pokój”*, Kraków, 14.04.1985 r., źródło: [online]. [dostęp: 14.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.ruchwip.org/index.pl?pid=64>.

²⁹ *Deklaracja ideowa*, 17 listopada 1985 r., Machowa k. Tarnowa, [online]. [dostęp: 14.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.ruchwip.org/index.pl?pid=65>.

³⁰ Ibidem.

człowieka i tolerancją. Z optyki podjętych rozważań najistotniejsze są kwestie zawarte w pkt. 3., w którym twórcy inicjatywy zwracają uwagę na największe zagrożenie współczesnego świata – atomową zagładę. W polskich realiach istotnym aspektem jest militaryzacja naszego społeczeństwa, reprodukowana przez dom i szkołę. Aktywiści ruchu „WiP” nie obejmowali bezwzględny zakazem używania przemocy wszystkich potencjalnych sytuacji. „Uznajemy, że w sytuacjach wyjątkowych, np. zagrożenia życia, zwłaszcza kiedy dochodzi do masowej eksterminacji (...) człowiek ma moralne prawo odwołać się do przemocy”. Bardzo ważną sprawą była przysięga wojskowa i służba w wojsku. „Niejednokrotnie względy moralne, polityczne czy religijne nie pozwalają zgodzić się człowiekowi na odbycie służby wojskowej”³¹. I te właśnie kwestie staną się istotną płaszczyzną aktywności ruchu. Odmawiający służby wojskowej zwolennicy i aktywiści WiP najczęściej odrzucali nie tyle samą służbę wojskową, ile raczej służbę w ówczesnej armii traktowanej jako narzędzie represji. Bezpośredni sprzeciw wywoływały słowa przysięgi wojskowej wprowadzonej w 1976 r.³² Jak wyjaśniał Tomasz Wacko z Wrocławia (skazany w roku 1986 na 1,5 roku więzienia): „Powodem bezpośrednim jest moja niechęć uczestniczenia w kłamstwie, jakim jest składanie przysięgi na wierność sojuszowi z armię radziecką. (...) Przysięga powinna być aktem sumienia, a jej treść ograniczać się do zobowiązań obrony Ojczyzny, a nie wierności ideologiom i sojuszom. (...) Polityka powinna być poza wojskiem, od tego są partie polityczne. Wojsko natomiast powinno być czynnikiem stojącym ponad różnicami i zajmować się strzeżeniem suwerenności i niepodległości państwa”³³. Należy dodać, że odwoływano się także do idei antymilitarystycznych i pokojowych – co znajdowało swój wyraz zarówno w nazwie ruchu, jak i jego deklaracjach i celach³⁴.

Pod koniec lat 80. XX w. obdźektorzy stanowili widoczną subkulturę, zaś ich wartość ideową i radykalizm będą podkreślać liczne akcje i happeningi głośne w całym kraju ze względu na bezkompromisowość i widowiskowy charakter³⁵. Stąd też przełom systemowy przynosi intensyfikację akcji WiP. W styczniu 1989 r. ma miejsce „Tydzień kolegiów ds. wykroczeń” - akcja która polega na zbieraniu przez uczestników WiP dowodów nagminnego łamania prawa przez kolegia. W lutym Akcja Studencka WiP realizuje kampanię „Ulotne lekcje historii – Kronsztad 1921” (świętowanie rocznicy buntu marynarzy z Kronsztadu). Kolejny miesiąc to pokojowe „Marsze Wielkanocne” we Wrocławiu i w Szczecinie. W maju w Krakowie uczestnicy WiP demonstrują pod kon-

³¹ Jak czytamy w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w Świecie współczesnym* Soboru Watykańskiego II, „Ponadto wydaje się słuszne, żeby ustawodawstwo humanitarnie ustosunkowało się do tych, którzy z motywów swego sumienia odmawiają noszenia broni, jeżeli tylko godzą się na inny sposób służenia wspólnocie ludzkiej” (p79, *Powściągnięcie okropności wojen*). Warto jednak wskazać, że *Konstytucja* w tym samym akapicie wskazuje także na prawo rządów do koniecznej obrony, co w znikomym stopniu koresponduje z sednem postaw czysto pacyfistycznych. Źródło: [online]. [dostęp: 24.04.2012]. Dostępny w Internecie: http://www.nonpossumus.pl/encykliki/sobor_II/gaudium_et_spes/II.php.

³² W świetle której rekrut przysięga „(...) strzec niezłomnie wolności, niepodległości i granic Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przed zakusami imperializmu, stać nieugięte na straży pokoju w braterskim przymierzu z Armią Radziecką i innymi sojuszniczymi armiami [...]” za: W. Modzelewski, *Pacyfizm w Polsce*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 17-18.

³³ A. Zwoliński, *Wojna. Wybrane zagadnienia*, WAM, Kraków 2003, s. 84-85.

³⁴ W. Modzelewski, *Pacyfizm. Wzory i...*, op. cit., s. 115.

³⁵ M. Jędrzejewski., *Młodzież a subkultury*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 130.

sulatem ZSRR przeciwko obecności obcych wojsk w naszym kraju. Czerwiec przynosi nie tylko manifestacje dotyczące przeciwstawienia się wydarzeniom na placu Tien-An-Men, ale także demonstrację związaną z przemianami w Polsce i alternacją władzy uzgodnioną przy „okrągłym Stole” pod hasłem „Jaruzelski prezydentem? – NIGDY!”. Jesienią mają miejsce akcje skierowane przeciwko militaryzmowi – wraz z początkiem roku akademickiego dochodzi do bojkotu studium wojskowego na uczelniach, zaś w dniu Wojska Polskiego (12.10.1989 r.) ma miejsce pikiet pod dowództwem wojsk lotniczych. W dalszej perspektywie jednak zmiany zachodzące w Polsce wyhamowują aktywność ruchu. Jeszcze w roku 1990 wraz z innymi organizacjami WiP wstępuje przeciwko PZPR oraz jej organizacji satelickiej – ZSMP, odbywają się Marsze Wielkonoce. W listopadzie 1992 r. ma miejsce ostatni zjazd WiP³⁶.

Z perspektywy czasu pewne postulaty WiP ulegną realizacji, inne – staną się przyczynkiem, bądź też elementem programowym innych organizacji i grup, takich jak stowarzyszenie „Objector”, anarchiści, ekolodzy, anty- i alterglobaliści.

PODSUMOWANIE

Pacyfizm jako specyficzny typ postawy kwestionującej przemoc pojawia się relatywnie wcześnie, niemniej jego zasięg jest ograniczony. Jeśli przyjmujemy ów termin w dosłownym znaczeniu, to jego genezę upatrujemy w kręgu chrześcijaństwa. Nawet w sytuacji, kiedy chrześcijaństwo stanie się religią instytucjonalną i jego zasięg ulegnie rozszerzeniu, to właśnie jego odłamy będą kultywować idee pacyfistyczne. W okresie rozbiorów w Polsce pacyfizm będzie natrafiał na naturalne utrudnienia wynikające z braku posiadania przez nas swojego państwa i dążeniem do jego odzyskania. W dwudziestoleciu międzywojennym postawy pacyfistyczne będzie niwelować kwestia rekonstruowania, a raczej konstruowania naszego państwa, gdzie silnymi katalizatorami będą wewnątrz – liczne mniejszości narodowe, zaś wewnątrz – usytuowanie geopolityczne II RP. Dopiero w okresie PRL, kiedy pamięć wojny zacznie ulegać zamazaniu, a na plan pierwszy wysuną się kwestie związane z wzrastającym brakiem legitymacji systemu, jego elit oraz zlokalizowanych poza naszymi granicami mocodawców, postawy pacyfistyczne części młodych ludzi zaczną przyjmować formę ruchu społecznego. Kontestacja służby wojskowej i przysięgi składanej przez młodego człowieka połączy się wówczas z postulatami politycznymi, humanistycznymi, a nawet prokościelnymi. Przełom l. 80 i 90. XX w. przyniesie zmianę systemu i reorientację naszego kraju w polityce zagranicznej, co w powiązaniu z innymi elementami przyczyni się do zniknięcia głównych podstaw konstruujących ruch „Wolność i Pokój”. Nie znikną jednak kwestie związane z dostępnością służby zastępczej – stąd też po początkowych trudnościach z informowaniem oraz pomocą młodym ludziom zajmie się Stowarzyszenie „Objector”.

LITERATURA

1. Bocheński J.M, *Szkice o nacjonalizmie i katolicyzmie polskim*, Wydawnictwo Antyk – Marcin Dybowski, Komorów 1991.
2. *Deklaracja założycielska ruchu „Wolność i Pokój”*, Kraków, 14.04.1985 r.
3. *Deklaracja ideowa*, Machowa k. Tarnowa, 17.11.1985 r.

³⁶ [online]. [dostęp: 14.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://tezeusz.pl/cms/tz/index.php?id=1870>.

4. Eckert M., *Historia polityczna Polski lat 1918-39*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.
5. *Encyklopedia Popularna PWN*, Wyd. PWN, Warszawa 1994.
6. Gliński P., *Polsce Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, IFiS PAN, Warszawa 1996.
7. Jędrzejewski M., *Młodzież a subkultury*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 1999.
8. Kuczyński P., *Socjologia ruchów społecznych w Polsce*, [w:] „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3/1991.
9. *Leksykon Politologii*, pod red. A. Antoszewskiego, R. Herbuta, Wyd. Alta2, Wrocław 1996.
10. *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w Świecie współczesnym*, Soboru Watykańskiego II.
11. Mandes S. *Ruchy społeczne w Polsce*, [w:] *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku. Wydanie nowe*, pod red. M. Marody, Wyd. Scholar, Warszawa 2007.
12. Modzelewski W., *Pacyfizm. Wzory i naśladowcy*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.
13. Modzelewski W., *Pacyfizm i okolice*, ISP PAN, Warszawa 1995.
14. Modzelewski W. *Pacyfizm w Polsce*, ISP PAN, Warszawa 1996.
15. Offe C., *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] *Socjologia. Lektury*, pod red. P. Sztompki, M. Kuci, Wyd. Znak, Kraków 2005.
16. Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik Socjologiczny*, Wyd. Graffiti BC, Toruń 1997.
17. [online]. [dostęp: 24.04.2012]. Dostępny w Internecie: www.nonpossumus.pl.
18. [online]. [dostęp: 24.04.2011]. Dostępny w Internecie: www.papiez.wiara.pl.
19. [online]. [dostęp: 14.12.2011]. Dostępny w Internecie: www.ruchwip.org..
20. [online]. [dostęp: 14.12.2011]. Dostępny w Internecie: www.tezeusz.pl.
21. *Pokój dar Boga – powierzony ludziom*, Orędzie Jana Pawła II na XV Światowy Dzień Pokoju, Watykan 08.12.1981 r.
22. Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Tom I. Etyka osobowa*, WAM, Kraków 2005.
23. Śliwa M., *Ruch „Wolność i Pokój” 1985-89*, praca magisterska.
24. Titkow A., *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2007 s. 47-73.
25. Wereszczycki H., *Historia polityczna Polski 1864-1918*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990.
26. *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna Guttenberga*, Tom. XII, Wydawnictwo Gutenberg - Print, Warszawa 1994.
27. Woroniecki J., *U podstaw kultury katolickiej*, Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2002.

28. A. Zwoliński, *Wojna. Wybrane zagadnienia*, WAM, Kraków 2003.

PACIFISM AS SOCIAL MOVEMENT– SOME HISTORICAL AND SOCIOLOGICAL ASPECTS

Summary

Although the origins of pacifism date back to the biblical times, it is in the 19th century that this phenomenon intensified and first pacifist organizations were created. In Poland, the notion of pacifism is connected with the activity of the “Wolność i Pokój” (Freedom and Peace) social movement, which was active mainly in the 1980s. Above all, it questioned the legitimacy of compulsory military service, as well as the text of the oath sworn at that time. Later, these postulates found partial continuation in the “Objector” association, which conducted educational, informative and mutual aid activity. With time, other communities and organizations emerged to propagate peace and question militarism, and the pacifist movement postulates were included in the programmes and goals of other organizations and informal groups.

Keywords: *social movements, pacifism, pacifists, war*